

OLGA-BOLGA SORUNU VE YENİ BİR KİTÂB-I GÜZİDE NÜSHASI ÜZERİNE

Bedri SARICA*

Abstract; *Article is about a newly found copy of Kitab-ı Güzide, a famous Turkish classic at the field of literature. The question of Olga-Bolga is an important part of the topic. The author gives a general picture of the question which occurred at the 12th, 13th and 14th centuries in the Central Asian Turkish Lands, and presents a copy of the original text of Kitab-ı Güzide.*

A) GİRİŞ:

Muhammed Bin Bâlî, Türk dili tarihinin en mühim eserlerinden biri olan "**Kitâb-ı Güzide**" ile tanınır. Müellifi hakkında mevcut kaynaklarda maalesef bilgi bulamadığımız eser, 13, 14 ve 15. yy. dil özelliklerini gösterir. Eserin muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Elimizdeki nüsha Van İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır.**

Yazarın ifadesince Kitâb-ı Güzide, karışık "**olga-bolga**" dilinden "**fasih Türkçeye**" döndürülmüştür. "Fasih Türkçe" tabirini izâh etmek için önce "olga-bolga" problemi üzerinde durmak ve dolayısıyla Anadolu'nun 12, 13 ve 14. yüzyıllarındaki siyasî, içtimaî ve kültürel vaziyetine bakmak gerekir.

B) OLGA- BOLGA SORUNU:

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Araştırma Görevlisi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Bilindiği gibi, Batı Türkçesi içerisinde kabul ettiğimiz Eski Anadolu Türkçesi, XIII. asırdan sonra gelişme kaydetmiş, XV. asırda da klasik bir yazı dili halini almıştır.

Bu iki, iki buçuk asırda yazılmış eserlere şöyle bir bakıldığında, birbirini tutmayan imlâ ve ses özellikleri görülür. Bilhassa ilk devir metinlerinde hem Doğu hem de Batı Türkçesi özelliklerinin bâriz bir şekilde görüldüğü böyle metinlere " **olga-bolga**", " **alga-bolga**" veya " **algay-bolgay**" adı verilir.

"Olga-bolga", "olgay-bolgay" vb. ifadelerden hangisinin doğru bir söyleyiş olduğunu bu gün için belirtme imkânı yoktur. Ancak Kitâb-ı Güzîde'nin orjinal nüshası bulunduğu bu konu açıklığa kavuşacaktır.¹

Olga-bolga dilinin ortaya çıkışı ile ilgili bugüne kadar iki görüş öne sürülmüştür: Bunlardan birincisi, diğer Türk boyları gibi Oğuzların da müşterek Orta Asya Türkçesinin tesir sahasında olmasıdır. R. Rahmeti Arat'ın ilk önce ortaya attığı bu görüşe göre, yerli şiveler merkezden uzaklaştıkça müşterek Orta Asya Türkçesinin etki alanı azalmış ve yavaş yavaş kendi şivelerini esas alan bağımsız bir edebî dil oluşturmaya başlamışlardır. Ama ne var ki, bunda tam başarı elde edemediler. Yazdıkları eserlerde büyük ölçüde kendi şivelerinin özelliklerini göstermekle birlikte müşterek Orta Asya Türkçesi yazı geleneğine de zaman zaman uydular. Edebî bir dil oluşturma yolunda ortaya çıkan bu karışık dilli geçiş devresi görüşü, daha sonra M. Mansuroğlu, S. Buluç, M. Ergin, Z. Korkmaz, ve M. Canpolat tarafından açık veya kapalı benimsenmiştir.²

Bu görüş, daha sonra bilhassa Mustafa Canpolat tarafından eleştirilip temellendirilmiştir.³ Canpolat, yazısında Behcetü'-hadâik'in eski Türk yazı dilinin etkisiyle gelişerek bir yazı dili haline gelmeye başlayan Oğuz lehçesinin

**Kültür Bakanlığının emriyle bütün yazma eserler Ankara, İstanbul ve Konya'da toplanacağından Van İl Halk Kütüphanesindeki Kitâb-ı Güzîde'nin hangi merkeze gideceğini bilemiyoruz. Ancak eserin bir kopyası hâlen elimizde bulunmaktadır.

¹ Zeynep Korkmaz: **Marzubanname Tercümesi** (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara 1973, s. 31 'de Kitâb-ı Güzîde'nin muhtelif nüshalarındaki karışık dilli olduğunu gösteren ifadeler verilmiştir:

Manisa Kütüphanesindeki Akaid-i İslam s. 2a 'da: "*olgay-bolga ibaretince yazmışlar*"; Londra British Museum'da Ad. 7850 'de kayıtlı Kitâb-ı Güzîde adlı nüshanın mukaddimesinde "*elfâz-ı muhal ibâretince yazmışlar*"; Tübingen'de bulunan Ms. Orient 4.150 numarada kayıtlı Berlin nüshasının 4a 'sında : "*olgay-bolgay ibâretince yazmışlar*"; İstanbul Arkeoloji Müzeler Kütüphanesindeki H.889 tarihli yazmada "*olgay-bolgay" Tatar dilince...*" şeklinde verilmiştir.

² Şinasi Tekin: 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde "olga-bolga" Sorunu, **TDAY** 1973-1974, Ankara 1974. s. 65.

³ Şinasi Tekin, a.g.m. s. 65.

ilk ürünlerinden biri olduğunu ifade etmiş; eserdeki dil farklılıklarının etnik⁴ yapı ile değil, eski yazı dilinin etkisi yanında kendiliğinden yerli özelliklerin karışmaya başlaması şeklinde açıklamıştır. Ayrıca Behcetü'-Hadâik gibi olga-bolga diliyle yazılmış daha başka kitapların XV. yüzyıldan başlayarak "yerlileştirilmesi" ni eski yazı dilinin etkisinden uzaklaşabilmek için belli bir sürenin geçmesi diye ifade eder.⁵

İkinci görüş Şinasi Tekin'e aittir. Bizim de ağırlıklı olarak katıldığımız bu görüşe göre, karışık şiveli eserlerin ortaya çıkışını eski yazı geleneğine bağlamak, Behcetü'-hadâik'le aşağı yukarı aynı devirde yazılmış diğer eserlerin niçin "katıksız Oğuz" lehçesiyle yazıldığını göz ardı etmek demektir. Tekin makalesinde⁶ karışık dilli eserlerin "eski Türkçenin bir aşaması" olabilmesi için şu sorulara cevap verilmesi gerektiğini söylüyor:

"1. Aydınoğlu Mehmed Beg için (saltanatı h. 707-734) F. Attâr'dan çevrilen Tezkiretü'l-Evliyâ'nın dilinde niçin m- (<b-), bol-, bir-, bar-, +ni (yükleme h.) yoktur?

2. Gene Batı Anadolu'da, bu sefer Aydınoğlu Mehmed Beg'in oğlu Umur Beg (709-784 h.= 1309-1348 m.) için hazırlanan Kelile ve Dimne ile gene bunun babası Mehmed Beg'e ithaf edilen Kısas-ı Enbiya'nın dili neden katıksız Oğuzcadır?

3. Bir bakıma XIII.yy. yazarı sayılan Yûnus Emre (1250-1320) ile Aşık Pâşâ'nın (ölm. 1333) eserleri neden "olga-bolga ibâretince" düzülmemiştir?

4. Ölümünün 1252'den önce olduğu söylenen Anadolu Türk şairlerinden Ahmed Fakîh, Çarhnamesinde niçin yukarıdakiler gibi katıksız Oğuzca kullanmıştır?

5. Sultan Veled Türkçe manzumelerinde niye babası Mevlânâ'ya uyup "karışık şiveli bir Türkçe" kullanmamış da yukarıda saydığımız çağdaşları gibi "**katıksız Oğuzca**" yı tercih etmiştir.

6. h. 732. m.1332 yılında Hama (Suriye) şehrinde, İbrâhim bin Mustafâ bin Alişîr el-Mefîfdevî adlı biri tarafından Arapçadan çevrilen El-Manzûme fi'l-Hilâfiyât'ın dili de niçin yukarıdakiler gibi katıksız Oğuzcadır?"

⁴ "Etnik" kelimesi burada Türklerden ayrı bir topluluk için kullanılmamıştır. Türk boy ve urukları kastedilmiştir.

⁵ Mustafa Canpolat: "Behcetü'l-Hadâik 'in Dili Üzerine", TDAY 1967, Ankara 1968, s. 174.

⁶ Şinasi Tekin: a.g.m., s. 67-71.

Şinasi Tekin olga-bolga dilinin ortaya çıkışını, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bilgin ve şairlerin Oğuzca konuşan halka eserlerinde doğrudan doğruya Orta Asya Türkçesiyle hitap edemedikleri gibi Oğucayı da pürüzsüz öğrenmelerine ve dolayısıyla isteyerek veya istemeyerek, bilerek veya bilmeyerek birbirini tutmayan ayrı şive özelliklerini eserlerinde yanyana kullanmak zorunda kalmalarına bağlar.

Bize göre olga-bolga sorununun ortaya çıkışı, yalnız bu sebeplerin etkisiyle mümkün görünmemektedir. Bunların yanı sıra Anadolu'da İslamıktan önce de var olan Türklerin karışık bir dile sahip olabileceğini tahmin edebiliriz. Bilindiği gibi Anadolu'ya Bizanslılardan bu güne kadar - ki, bu gün hâlâ ülkemize türlü sebeplerle muhtelif Türk boylarına mensup soydaşlarımız gelmektedir.- çeşitli yollarla Türklerin geldiği vâkidir. Bizans tarihlerinde Kumanların⁷, Peçeneklerin, Uygurların⁸ ve Uzların (Oğuzların)⁹ Anadolu, Makedonya ve Trakya'ya iskan edildiği anlatılmaktadır. Yine Malazgirt Savaşında ilk önceleri Bizans saflarında savaşan, fakat daha sonra Selçukluların tarafına geçen Peçenekler, Anadolu'da sadece Oğuz Türklerinin var olduğu genel kanaatini hükümsüz kılar.¹⁰

⁷ Geork Ostrogorsky: **Bizans Devleti Tarihi**, III. Baskı, Ankara 1981, s. 409'da Ioannes Vatetes tarafından Kumanların Trakya, Makedonya ve Menderes vadisiyle Frygia'ya "*stratiotes*" olarak yerleştirildiği bildirilmektedir.

⁸ Claudé Cahen: **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çeviren: Yıldız Moran, İstanbul 1984, s. 308'de :"*Anadolu'ya yerleşen Türkler yalnız Oğuz Türkleri değildir. Moğollar ile eş zamanlı olarak Anadolu'ya yerleşen Türk halkları arasında, örneğin Uygurlar gibi başka Türk halklarından gelen gruplar da vardı. Theodore Laskaris'in Türkmenlere karşı koymaları için İznik Devletinin güney sınırlarına yerleştirdiği Kıpçaklar ile de bir karışma olması gerekir.*" ; "*... Ülkenin tâ içlerine kadar sokulmuş aynı oranda başı boş ve kendi bildiği gibi hareket eden Türk grupları vardı.*" (s. 87); "*...1073-74 yıllarında Trabzon dolaylarında ve hatta Ege kıyılarında Milet'te başka Türk grupları da vardı.*" (s. 88)"

Yine aynı konuda bkz.;

Rauf Hüseyinov: "XI-XII Yüzyıllarda Önyasya'da Askerî Feodalite Müessesesi-Uçlar", XIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. cilt, s.738

⁹ Osman Turan: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, II. Baskı, Nakışlar Yay., İstanbul 1984, s.11 "*...Balkanlar'da Peçenekler Bizanslıları perişan ediyor; İstanbul kapılarına kadar istilâlarını uzatıyorlardı. XI. asrın sonlarında İzmir Beyi Çaka'nın Balkanlarda Peçeneklerle ve Anadolu'da Selçuklular ile ittifâk edip Bizans'ın yerine bir Türk imparatorluğu kurmaya çalışması dikkate şâyân bir teşebbüstü...Bizans tarihi hiyle diplomasi yolu ile Balkan Türklerini birbirine düşürmüş ve bu şekilde doğramışlardı. İmparator sağ kalanlardan bir kısmını orduya almış, diğerlerini de Balkanlarda ve Anadolu'da iskân etmişti.*"

Yine aynı konuda bkz.:

Geork Ostrogorsky: A.g.e. s.309' da Peçeneklerin Balkanlara iskanları 1047 tarihlerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Aynı eserin s. 349'da Ioannes II, Peçenekleri Anadolu'ya "*stratiotes*" olarak yerleştiriyor.

¹⁰ Geork Ostrogorsky: A.g.e., s. 318-319.

Biz burada olga-bolga meselesine değinirken yalnız Selcuklulardan sonra gelen ve Doğu Türkçesini telaffuz eden kişilerin etkisini görmüyoruz. Bu gün için izâhı çok sarîh olmamakla birlikte Anadolu'da bilinen veya bilinmeyen çağlarda ikamet eden değişik Türk boylarının da karışık bir dil yapısına sahip olabileceğine işaret ediyoruz. Fakat yukarıda dediğimiz gibi bu etki, Oğuz çoğunluğundaki bir coğrafi sahada fazla sürmemiştir, izleri sadece ağızlarda devam edegelmiştir.

Ağız incelemesi sırasında birbirine çok yakın olan köy veya bucaklarda dahi telaffuzda farklılıkların görülmesi, bize çok çeşitli Türk urukları mozaiğinin varlığını ispat eder.¹¹ Ancak kültür dili, edebiyat dili, yazı dili bir geleneğin mahsülüdür. Fakat bu gelenek, merkezden uzaklaşıldıça etkisini yitirir, yerli unsurlar kendisini hissettirmeye başlar. Bu bakımdan incelendiğinde Orta Türkçe, müştereken kullanılagelen ortak yazı dilinin mahallileşmeye, kavmi özelliklerin daha fazla belirginleşmeye başladığı bir dönem sayılmalıdır. Bu görüş doğru olmakla birlikte eski yazı geleneği etkisinin hangi Türk lehçesinde ve ne ölçüde gerçekleştiğini bu gün için tahmin etmek, mümkün değildir.

Kaldı ki, Şinasi Tekin'in bahsettiği gibi olga-bolga ile yazılan eserlerin hemen yanında ve aynı dönemde kaleme alınan katıksız Oğuz Türkçesi eserlerinin varlığı bu etkiyi azaltmış göstermektedir. Biz hem eski yazı geleneğinin etkisini ve hem de Anadolu'da eskiden beri var olan değişik Türk topluluklarının yazı diline etkisini kabul etmekle birlikte Oğuz nüfusunun çok olduğu Anadolu'da başka bir sebep üzerinde de durmak istiyoruz: O da siyasî ve askerî bir tesir noktasıdır:

Asya'dan batıya doğru genişleyen ve ilerleyen Moğol istilâsı , değişik boy ve uruklara mensup Doğu Türklerini Anadolu'ya göçe mecbur etti.¹²

Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde medenî inkişâf hamlelerini yapan Türkler, kendilerine hayat ve fikir hakkı tanınmadığından aynı fikri ve aynı

¹¹ Zeynep Korkmaz: **Güney -Batı Anadolu Ağızları-** Ses Bilgisi (Fonetik), Doktora Tezi, Ankara Üniv. DTCF yay. Ankara 1956, s. XXXVII-XL.
Yine aynı konu için bkz. Zeynep Korkmaz: "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", **TDAY** 1971, II. Baskı, Ankara 1989, s. 21-32.

¹² Claudé Cahen: **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çeviren: Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1984. , s. 308'de "... Moğol istilâsından önce önelerine kattıkları, daha sonra da birlikte getirdikleri pek çok yeni halkların Anadolu'ya yerleşmesine yol açmış olduklarından daha önce de söz etmiştik. Bunların bazıları İranlı, bazıları Türkmen ve hatta Moğoldu... Yeni gelen Türkmen gruplarının da kültürel ve ekonomik açıdan daha önce bu ülkeye yerleşen Türkmen gruplarıyla aynı olmadıklarını göreceğiz." Buna göre Moğolların bizzat getirdikleri topluluklar da vardır.

tefekkürü yaşatıp yayabilecekleri daha sâkin muhitlere geldiler. Selcuklu ülkesi o devirde bir câzibe merkezi hâlini almıştı. Çevre ülkelerden pek çok bilim, san'at ve tefekkür adamı, yurt edinmek için Anadolu'ya geldiler. Ancak nüfusça kendilerinde fazla olan Oğuzlarla karşılaştılar. Kendilerinden farklı bir lehçede konuşan Oğuzlarla karışık bir Türkçeyi telaffuz eder olmuşlardı. Meydana getirdikleri eserlerde hem Doğu ve hem de Batı Türkçesi özelliklerini yansıtıyorlardı. Bu da, aynı metin içerisinde farklı imlâların kullanılması demektir. Doğu Türkçesinde "**bol-**" şeklinde söylenen fiil, Batı Türkçesinde "**ol-**" olarak aynı eserde, hatta aynı sayfada yer alabiliyordu.¹³

Bu saha ile uğraşanlarca olga-bolga imlâsını hakim olarak tatbik edildiği başlıca eserler şunlardır:

- 1.Kıssa-yı Yûsuf,
- 2.Behcetü'l-Hadâ'ik Fî Mev'izeti'l- Halâi'k,
- 3.Mevlâna'nın eserlerindeki Türkçe şiir ve ibâreler.¹⁴

Bunların dışında bize olga-bolga meselesini haber veren **Kitâb-ı Güzîde'** yi saymak gerekir. Ne yazık ki **Kitâb-ı Güzîde'** nin bu karışık dilli metni bulunamamıştır.

Ancak bu karışık imlâ ve ses özelliklerini bütün Anadolu Türkçesine mal etmek hatalı olur. Zira aynı devirde yazılan daha başka eserlerde klasik Oğuz lehçesi özellikleri açıkça görülebilir. Şinasi Tekin'in belirttiği gibi karışık imlâ ve ses özellikleri tek tek kişilere aittir. **Mevlâna'** nın dili Doğu özellikleri göstermesine rağmen, oğlu **Sultân Veled** Oğuz Türkçesiyle eserler vermiştir. Demek ki, Doğulu yazarlar, kendilerini kabul ettirebilmek için yavaş yavaş yerli halkın hakim lehçesine intibak etmek mecburiyetini hissetmişlerdir.

Kaldı ki, Orta Asyalı yazarların kendi lehçe özelliklerini ısrarla tatbik etmek isteyişleri XV. yüzyılda iyice neticesiz kalmış, bu devirde yetişmiş müstensihler eski karışık imlâ ile kaleme alınmış eserleri " s a k î m " görecektir kadar yadırgadıklarından, " s a r î h , f a s î h v e r û ŝ e n " Türkçeye çevirmeye başlamışlardır. İşte, inceleyeceğimiz eser de böyle bir çevirinin mahsülüdür.

C) KİTÂB-I GÜZİDE:

¹³ Bu konudaki geniş örnekler için bkz. Mustafa Canpolat: "Behcetü'l- Hadâ'ik'in Dili Üzerine", **TDAY** 1967, Ankara 1968, s. 170-173.

¹⁴ Mecdut, Mansuroğlu: "Mevlâna Celâleddin Rûmî'de Türkçe Beyit ve İbareler", **TDAY** 1954, II. Baskı Ankara 1988, s. 207-220.

Üzerinde durduğumuz kitap, Van İl Halk Kütüphanesinde bulunmakta olup içinde ne müstensihî ne de istinsah tarihi hakkında bilgi vardır.

Kitap, deri kaplı ve 19x28 ebatlarındadır. Her sayfada 15 satır vardır. Özel isimler kırmızı, diğer kelimeler siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı harekeli nesihîdir. 103 varaktan ibaret olan kitabın son bir kaç yaprağı eksiktir.

Kitâb-ı Güzîde, Doğulu bir âlim olan İmam Zâhid Ebû Nasr Bin Tâhir Bin Muhammede's-Serâhsî (R.A.) tarafından Türk milletinin dinî bilgisini geliştirmek amacıyla yazılmıştır. Eserin yazılış tarihi belli olmadığından yazarının yaşadığı asra bakarak XI. yüzyıl içerisinde kaleme alındığını söyleyebiliriz.

IX. yüzyılın sonlarında İslâmiyeti kabûl eden Türkler, yeni dinin esaslarını öğrenmek amacıyla birçok Arapça eseri dillerine çevirdiler. Yeni iman esaslarıyla kendilerini yetiştirmiş din âlimleri, halkın bilgi ve görgüsünü arttırmak gayesiyle birçok esere imzalarını attılar. İmam Serâhsî gibi Türkler arasında iştihar bulmuş âlimlerin eserleri, geniş coğrafi sahalara yayılırken elbette lehçe ve şive farklılıklarının giderilmesi gerekiyordu. Muhammed Bin Bâlî, eserin 2a/10-2b/3 bölümünde eseri Anadolu Türkçesine çevirme sebebini şöyle açıklıyor:

"... Gördüm kim mütekaddimler ulusu İmâm Zâhid Ebû Nasr Bin İmâm Zâhid Ebû Nasr Bin Tâhir Bin Muhammede's-Serâhsî (R.A.) bir kitâb cem' eylemiş ki her bir sözi bin cân deger. Ammâ gördüm kim terkibi muhallat ve muhabbat alga-bolga ibaretince yazmışlar. Diledüm kim bu latîf ve şerîf nüshanuñ lufti ve şerefi dahı artık ola. Ol sakîm ibâretden sarîh ve fasîh ve rüşen Türkçeye döndürdüm kim fâyideler fevt olmaya..."

İmam Serâhsî, eseri yazma sebebini şöyle açıklıyor:

"...Kaçan gördümse kim halkuñ bir nicesi kim ilim ve ta'at öğrenmeye arzû ve heves eylediler. Kasd eyledüm kim Tañrınıñ ilm deñizinden kim anuñ nihâyeti yok andan bir şerbet terkibe getirem kim halkuñ cânına şifâ ola..."

Kitabın adı Manisa nüshasında **Akâid-i İslâm** olarak geçmektedir. (Manisa Kütüphanesi, 6686 kayıtlı ve 863/1458 istinsah tarihli) Dikkat çekici bir nokta bu nüshada müellif olarak **Muhammed Bin Baydur** ismi verilmiştir:

"Bu zayıf ve günâhlu kul kim **Muhammed Bin Baydur** gördüm kim mütekaddimler ulusu **İmam Zâhid Ebû Nasr Bin Zâhir Bin**

*Muhammede's - Serâhsî (R.A.) bir kitâb cem' eylemiş kim her bir sözi bin can deger...*¹⁵

Türk Dil Kurumu Kitaplığında Mehmed ibn. Bâlî adına kayıtlı Kitab-ı Güzîde adlı nüsha, 1194 (Miladî 1780) yılında istinsah edilmiştir. Bu nüshada da,

*"...bu zaif ve mücrim kul Muhammed hâk-i paydur kim mukaddimler ulusu İmam Zâhid Ebû Nasrî Bin Muhammed Serâhsî (R.A.) bir kitâb cem' eylemiş kim her bir sözine bin can deger..."*¹⁶

denilmiştir. Yine Millet Kitaplığının Ali Emîrî-Şer'îye bölümünde 379 numara ile kayıtlı 177 sayfalık Mehmed Bin Bâlî müellifli eserin Kitâb-ı Güzîde adıyla verildiğini bildirelim.

Biz, bu karışık yazar adlarından Muhammed Bin Bâlî'yi, eser adlarından ise *Kitâb-ı Güzîde*'yi uygun gördük. Zira kitabın girişinde "*Güzîde*" kelimesinin verilmiş sebebi açıkça anlatılmaktadır. Ayrıca mevcut nüshaların çoğu bu adı tercih etmiştir. "**Muhammed**" adı "**Mehmed**" veya "**Mehammed**"e göre -o devir dikkate alınınca- daha yaygın bir kullanıma sahip olmalıdır. "**Bâlî**" ise yine bir çok nüshada sabit kalmıştır. Zeynep Korkmaz da Akaid-i İslam'ın Kitâb-ı Güzîde'nin değişik bir adla yapılmış bir kopyası olduğunu söylemiştir.¹⁷

Esere bu adın verilmesi, bir hadis delil gösterilerek açıklanmıştır. Buna göre hiçbir insan, dinin tamamını öğrenemez. Ama dinin esasını ve özünü kavrayabilir. İşte buradan hareketle İmam Serâhsî dinin esasını ve özünü "ürüdüleyerek" yani seçerek bütün bu konuları bir kitap haline getirmiştir. Esere bu yüzden *Güzîde* yani seçilmiş adı verilmiştir:

"...Rivâyet kıldılar Resûl hazretinden (A.S.) eyitdi kim ilim andan artuktur kim siz sanursız ilmüñ dükelin bilmeye hiç kimseye (müyesser) degüldür, didi. (2b/13-15)

"...İmam Serâhsî eydür: Yazdum bu kitâbı Kur'ân âyetler ile dahı Peygâmbere hadîsi birle dahı âlimler ve ârifler ve zâhidler işledügi 'ameller birle kankı kişi kim bu kitâbı okuyup 'amel eylese din içinde bay

¹⁵ Reşit Rahmeti Arat: "**Anadolu Yazı Dilinin İnkışâfına Dair**, V. Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler), Ankara 1960, s. 225-232.

¹⁶ Mustafa Canpolat: A.g.m. s. 167.

¹⁷ Zeynep Korkmaz: **Marzubanname Tercümesi** (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara 1973, s. 30.

ola. Zîrâ kim dükeli okudugum ve öğrendüğüm ve işitdüğüm üründüledüm. (seçtim.) Bu kitâba getürdüm. 'İlmüñ üründüsü (seçilmiş) olduğu-çün Güzîde diyü ad virdüm."

Kitabın konu başlıkları, umumiyetle Arapça'dır. Ancak, 14. babda "Bâb-ı Kızılık İsteyen" ibaresi dikkat çekicidir.

Eserin ilgi çekici bir başka yönü, Türk dili tarihinde sadece satır altı tercümelelerinde gördüğümüz devrik cümle kuruluşlarıdır. Bu husus, bazen Arapça ibarelerde kullanıldığı gibi normal anlatımlarda da görülür:

"...kim bize rûzi kıldı ma'rifet birle ve bizi (2a/3) sakladı, küfür ve dalalet yolundan inâyet birle.." (3a/4)

"...Yazdum bu kitâbı Kur'ân âyetleri birle dahı Peygâmbere hadîs birle..." (3a/12-13)

"Ol Tañrı münezzehdür oturmaktan, durmaktan, gelmekten ve gitmekten..." (9b/11-12)

Dil ve anlatımda da göze çarpan bir başka ifade, "Tañrı" kelimesi kullanılmadan söylenen "Kur'ânda buyurdu." sözüdür. Bu anlatım tarzını eserin muhtelif yerlerinde görmek mümkündür: 2b/7, 3b/14, 4a/8, 6b/4 vb.

Kimi yerde de, "Kur'ân içinde yâd kıldı." ibaresi kullanılır: 7b/14. Fakat zaman zaman "Allah" özne olarak zikredilir: 10a/13 gibi.

Kitâb-ı Güzîde'de "eyitmek" ve "aytmak" fiillerinin hangisinin daha yaygın bir kullanış alanına sahip olduğunu söylemek, Arap harfli imlâ ile mümkün değildir. Yalnız, aynı varakta geçen ince ve kalın sıradan masterları almış kelimeler ayırt edilebilmiştir: 4a/11'de "eyitmek", 4b/6'da "aytmak" gibi.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe ekleri alırken gösterdikleri ünlü uyumsuzluklarına bu eserde de rastlanır: *gâzilikdur* (4b/9), *cömerdhkdur* (4b/9) gibi.

Kitâb-ı Güzîde, buna benzer pek çok özelliğiyle klasik Eski Anadolu Türkçesi metni olmakla birlikte kelime varlığı ve gramer yapısı bakımından ciddi bir araştırmaya tabi tutulmamıştır. Eldeki nüshaların fazlalığı, nüshalar arasındaki farklılıkların çokluğu ve erken devirlerde istinsah edilmiş nüshaların henüz bulunamayışı, bu sahada araştırma yapmak isteyenleri ürkütmektedir. Bir hey'et tarafından yapılacak bir inceleme, Türk dili tarihinin bizce önemli kilometre taşlarından biri olan Kitâb-ı Güzîde'yi ilim alemine tanıtmış olacaktır.

KİTAB-I GÜZİDE'NİN ELE ALDIĞI KONULAR: FİHRİST

Kitâb-ı Güzîde, İslamî ve bundan neş'et etmiş hem ahlakî hem de tasavvufî birçok konuda müslümanlara feyz vermeyi esas alarak kaleme alınmıştır. Kitâb-ı Güzîde 'nin işlediği konular kırk altı bab'a ayrılmış olup bu bablar ilk varakta şu şekilde verilmiştir:

Bismi'l-lahi'r-rahmani'r-rahim

Bu kitâb Güzîde kitâbdur, kırk altı bâbdur:

Evvel	<i>tevhid</i>	bâbdur
İkinci	<i>ma'rifet</i>	"
Üçüncü	<i>muhabbet</i>	"
Dördüncü	<i>sünnet ve cema'at</i>	"
Beşinci	<i>namâz</i>	"
Altıncı	<i>zikir</i>	"
Yedinci	<i>ilim istemek</i>	"
Sekizinci	<i>hikmet istemek</i>	"
Dokuzuncu	<i>gazilik</i>	"
Onuncu	<i>cömerdlik</i>	"
On birinci	<i>utanmak</i>	"
On ikinci	<i>zinâ</i>	"
On üçüncü	<i>livata</i>	"
On dördüncü	<i>kızılık isteyen (karaborsa)</i>	"
On beşinci	<i>ribâ yiyen (faiz yemek)</i>	"
On altıncı	<i>süci içen (içki içmek)</i>	"
On yedinci	<i>rızık va'desini unutmak</i>	"
On sekizinci	<i>kanâ'at</i>	"
On dokuzuncu	<i>yoksulluk</i>	"
Yigirminci	<i>ibâdet</i>	"
Yigirmi birinci	<i>ölüm aîmak</i>	"

Yigirmi ikinci	<i>sabır</i>	"
Yigirmi üçüncü	<i>şükür</i>	"
Yigirmi dördüncü	<i>ihlâs</i>	"
Yigirmi beşinci	<i>tevbe</i>	"
Yigirmi altıncı	<i>oruç dutmak</i>	"
Yigirmi yedinci	<i>dün namâzın kılmak(teheccüt namâzı)</i>	"
Yigirmi sekizinci	<i>dıñsız durmak (suskun durmak)</i>	"
Yigirmi dokuzuncı	<i>halkdan ayrılmak</i>	"
Otuzuncı	<i>korkı</i>	"
Otuz birinci	<i>ümîz (d)</i>	"
Otuz ikinci	<i>dünyâya yilmek (bağlanmak)</i>	"
Otuz üçüncü	<i>kendü nefsin bilmek</i>	"
Otuz dördüncü	<i>kendüzin görmek</i>	"
Otuz beşinci	<i>Şeytân'ı düşmen bilmek</i>	"
Otuz altıncı	<i>kazâlara razı olmak</i>	"
Otuz yedinci	<i>hakka'l-yakîn</i>	"
Otuz sekizinci	<i>nasihat ve hased</i>	"
Otuz dokuzuncı	<i>tevazu kılmak</i>	"
Kırkinci	<i>hilm</i>	"
Kırk birinci	<i>kendü aybın görmek</i>	"
Kırk ikinci	<i>mü'minler nişanı</i>	"
Kırk üçüncü	<i>vasiyet</i>	"
Kırk dördüncü	<i>münacât</i>	"
Kırk beşinci	<i>öğüt</i>	"
Kırk altıncı	<i>takvâ</i>	"

Ancak fihristte herkesçe anlaşılabilir konu başlıkları belirtilmesine rağmen bu başlıkların geçtiği sayfalarda Arapça ifade yoluna gidilmiştir. Sadece "Bâb-ı Kızılık İsteyen" başlığı Türkçe kelimelerden kuruludur.

Ç) SONUÇ:

Olga-bolga dilli eserlerin ortaya çıkışıyla ilgili bu güne kadar farklı görüşler ileri sürülmüştür. Herbirinin izleri görülmekteyse de bizce en geçerli ve etkili sebep Moğol futuhatı olmuştur.

Moğol istilâsı sebebiyle Asyadan ve bilhassa Türkistan'dan Anadolu'ya göçen, Oğuzlara göre farklı şive ve lehçelerde konuşan Doğu Türkleri, zaman zaman eski dil alışkanlıklarına, zaman zaman da kendilerinden fazla nüfusa sahip Oğuzların şivelerine bağlı kalarak eserler verdiler.

Böylece müşterek Orta Asya yazı dili yanında Batı Türkçesi hususiyetlerinin bir arada kullanıldığı olga-bolga adı verilen karışık dilli eserler yazılmaya başladı.

Ancak Anadolu'ya daha önce gelmiş olan Oğuz Türkleri gün geçtikçe ağırlıklarını hissettirdi ve evvelce kaleme alınmış olan karışık dilli eserleri, "fasîh, sarîh ve rûşen" diye niteledikleri Batı Türkçesine döndürdüler.

İşte, üzerinde kısaca bilgi verdiğimiz Kitâb-ı Güzîde adlı eser, böyle bir karışık imlâdan katıksız Oğuz imlâsına çevrilmiştir.

Kitâb-ı Güzîde Doğu âlimlerinden İmam Zâhid Ebû Nasr Bin Tâhir Bin Muhammede's-Serâhsî (R.A.) tarafından Türk milletinin dinî bilgisini geliştirmek amacıyla

Türkmen-Kıpçak ağzıyla yazılmıştır. Dilinin Anadolu Oğuz Türklerince güç anlaşılması üzerine Muhammed Bin Bâlî adlı bir yazar, eseri Anadolu halkının anlayabileceği bir hale getirilmiştir.

Bu eserin muhtelif kütüphanelerde pek çok yazması vardır. Bunlardan biri de bizim tanıtmaya çalıştığımız Van İl Halk Kütüphanesindeki nüshadır.

KAYNAKLAR

AKALIN, Mehmet: **Tarihî Türk Şiveleri**, Atatürk Üniv. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.

ARAT, R. Reşit: "**Anadolu Yazı Dilinin İnkışâfına Dair**", V.Tarih Kongresi (Kongreye sunulan tebliğler) s. 225-232, Ankara 1960.

- BANGUOĞLU, Tahsin: "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", TDAY 1959, Ankara 1959, s.1-26.
- CAHEN, Claudé: **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çeviren: Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1984.
- _____: "Oğuz Lehçesi Üzerine", TDAY 1960, Ankara 1960, s. 23-48.
- CANPOLAT, Mustafa: "Behcetü'l - Hadaik'in Dili Üzerine" **TDAY** 1967, Ankara 1968, s. 165- 75.
- DEVELLİOĞLU, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, VIII.Baskı, Aydın Kitapevi, Ankara 1988.
- Doğuşundan Günümüze İslam Tarihi**, cilt VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.
- HÜSEYNOV, Rauf: "XI-XII Yüzyıllarda Önasya'da Askerî Feodalite Müessesesi-Uçlar", XIII. **Türk Tarih Kongresi** (11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. cilt, TTK Basımevi, Ankara 1981. s.724-740.
- KORKMAZ, Zeynep: "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", **TDAY** 1971, II. Baskı, Ankara 1989, s. 21-32.
- _____: **Güney-Batı Anadolu Ağızları-Ses Bilgisi** (Fonetik), Doktora Tezi, Ankara Üniv., DTCF. Yay. Ankara 1956.
- _____: Marzubanname Tercümesi (İnceleme, Metin, Tıpkıbasım) Ankara 1973.
- _____: **"Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı"**, TDAY 1972, II.Baskı, Ankara 1989, s. 17-34.
- MANSUROĞLU, Mecdut: "Mevlâna Celâleddin Rûmî'de Türkçe Beyit ve İbareler", **TDAY** 1954, II. Baskı Ankara 1988, s. 207-220.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat: "Anadolu Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Bir Bakış", **Yeni Türk Mecmuası**, s. 4-7, İstanbul 1933.
- OSROGORSKY, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, Tercüme: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yay. II. Baskı, Ankara 1991.
- SÜMER, Faruk: **Oğuzlar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. III. Baskı, İstanbul 1992.
- Tarama Sözlüğü: TDK Yayınları, I-VII ciltler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, 1966, 1967, 1968, 1971, 1972.
- TEKİN, Şinasi: "1340 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde Olga-bolga Sorunu", **TDAY** 1973-1974, s. 59-157, Ankara 1974.
- TİMURTAŞ, F. Kadri: **Eski Türkiye Türkçesi** (X. yüzyıl, Gramer, Metin, Sözlük), İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- _____: "Şeyhî ve Çağdaşları Üzerine Gramer Araştırmaları I-Ses Bilgisi", **TDAY** 1960, Ankara 1960, s.95-144.
- _____: "Şeyhî ve Çağdaşları Üzerine Gramer Araştırmaları II-Şekil Bilgisi", **TDAY** 1962,

Ankara 1961, s. 53-136.

TURAN, Osman: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, II.Baskı, Nakışlar Yayınları, İstanbul 1984

NOT: Aşağıdaki iki çalışmayı bize haber veren sayın Prof. Dr. Mustafa Canpolat'a teşekkür ederim.

DUMAN, Bilge: **Kitâb-ı Güzîde** (1a-76a), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1980.

ERDEM, Melek: **Kitâb-ı Güzîde** (76a-134a), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.